

MARTIN GRASS

«...rätt att utveckla sig fritt och självständig» Hjalmar Branting och unionen

Den 25 februari 1892 skrev Carl Jeppesen, då ordförande i Det norske arbeiderparti (DNA), till Hjalmar Branting om den unionsstrid som accelererat genom det norska kravet på ett självständigt konsulatväsen. Han konstaterade att denna strid är en «hemsko» för socialdemokratien eftersom «den legger beslag paa den offentlige interesse og leder arbejderklassens tanker bort fra deres egen samfundsstilling», det vill säga från lösningen av de stora arbetarfrågorna som Jeppesen formulerade det på ett möte i Kristiania några dagar senare. Jeppesens slutsats i sitt brev: striden måste bli så kortvarig som möjligt med en upplösning av unionen som mål och resultat. På det nämnda mötet framhöll han därför att DNA måste uppge sin passiva hållning i unionsfrågan, och i mötesresolutionen uppmanades till möten och demonstrationer i hela landet för en unionsupplösning. Hos Branting värdade Jeppesen i DNA:s namn att den svenska socialdemokratien skulle ställa sig «solidarisk med os» och engagera sig «hurtigst og kraftigst» för detta krav «af hensyn til arbejdersagens fremme og fredens bevarelse».¹

De första reaktionerna

De unionella spänningarna på 1880-talet och i början av 1890-talet hade inte framkallat några större reaktioner inom den svenska socialdemokratien och den socialdemokratiska pressen. Sveriges arbetare har betraktat unionsfrågan «med ganska likgiltiga ögon», konstaterade Branting på den fjärde skandinaviska arbetarkongressen i augusti 1892 där unionsfrågan stod på dagordningen och avhandlades mycket kort.² Det var rösträttsfrågan som stod i centrum. En första större, osignerad ledare om «utmaningen i Norge» som har tillskrivits Branting publicerades i svenska Social-Demokraten 25 februari 1892, samma dag som Jeppesen skrev sitt brev till Branting. Där betonades grundsatsen om «fria folks allmänna rätt och självständighet».³ Artikeln är säkert ett utslag av Brantings besök i Kristiania i mitten av februari med bland annat ett föredrag om socialismen hos Studentersamfundet. I en intervju hade han allmänt uttalat sig för samarbete mellan de svenska och norska socialdemokraterna i unionsstriden och förklarat: «vi vil række hinanden haanden og ingen vil

krænke hinandens selvstændighed».⁴ Det blev Branting som «så gott som ensam fick ta hand om unionsfrågan och göra klart för arbetaropinionen, vad den innebar, betraktad under socialdemokratisk aspekt», så sammanfattar Hilding Nordström i en uppsats i Tiden 1939 Brantings insats. På et möte i Sveriges socialdemokratiska arbetarepartiet (SAP:s) Verkställande Utskott (VU) i oktober 1904 sade Kata Dalström att «ingen i Utskottet begrep Unionsfrågan mer än Herr Branting!» (det kan naturligtvis också vara ett ironiskt uttalande).⁵ Hjalmar Branting var den svenska socialdemokratins «portalfigur» också på det internationella området. I drygt 60 artiklar i svenska Social-Demokraten till och med 1905 och i ett antal tal samt i riksdagen, dit han invaldes 1896, yttrade han sig och tog ställning i unionsfrågan.⁶ Det fanns några avvikande röster inom SAP, precis som var fallet inom DNA. Enligt pionjären August Palm på våren 1892 var det hela bara «en strid mellan bourgeoisie och monarki» och han kritiserade de svenska socialdemokratiska applåderna för de norska socialdemokraterna. Fredrik Sterky, då redaktör i Ny Tid och ordförande i Göteborgs arbetarekommun, såg på sommaren 1892 inte något skäl till en upplösning av unionen. Samma ståndpunkt intog i februari 1893 Axel Danielsson, den sydsvenska socialdemokratins ledande personlighet.⁷ En första större diskussion inom SAP förekom dock inte förrän i slutfasen av unionsstriden på fjärde partikongressen i februari 1905. Jag återkommer till den.

Ett så att säga officiellt svar på Jepsens brev gav Branting på ett möte i Stockholm den 10 juli 1892. Han un-

Carl Jeppesen (1858-1930) formann i Det norske Arbeiderparti 1890-1892 og 1894-1897. Fra 1892 samarbeidet han nært med Hjalmar Branting for en fredelig løsning på unionsspørsmålet.

derströk att vi måste «erkänna och respektera varje nations strävan efter självständighet», alltså måste Norges folk bli «herre i eget hus», annars garanteras «ingen fred, inget lugn». Han bekräftade samtidigt den solidaritet Jeppesen hade vädjat om: den svenska socialdemokratin står på de norska partivännernas sida, «då de vilja ha bort denna union», och det samarbetet banar väg «för en kommande folk-union», «en verklig folkunion». Två veckor senare skrev Branting i svenska Social-Demokraten att självständighet och fredligt framsteg garanteras «först med kungsunionens upplösning».⁸

Fyra riktmärken

Tre ledmotiv antyddes i Brantings «svar» på Jeppesens brev: nationellt självbestämmande, transnationell solidaritet inom arbetarklassen och undvikande av väpnad konflikt, det vill säga fred. Dessa principer blev till grundläggande riktmärken för Brantings och den svenska socialdemokratins agerande i unionsfrågan till 1905, de är sammankopplade men betonades olika över tiden alltefter omständigheterna och utvecklingen i unionsstriden. De var också grundläggande principer för den internationella arbetarrörelsen, manifesterade på Socialistiska, andra internationals kongresser sedan 1889, och för Brantings agerande i internationella sammanhang.⁹ Till detta kommer en aspekt som återkom i Brantings ställningstaganden, med en formulering i Social-Demokraten den 2 februari 1893: «grundskil[li]naden i åskådningssätt och önsknings mellan en ny-uppstånden bondedemokrati och en gammal rojalistisk öfverklass-stat». Det går inte att förena den norska demokratins önskan om «frihet till själfutveckling» med den svenska uppfattningen om att det existerade likställighet inom «kungsunionen». Självbestämmanderätten kopplas till demokratisering. Det norska Stortingets demokratiskt fattade beslut och det efterföljande agerande av den demokratiskt valda norska regeringen står, så Branting, i skarp kontrast till svenskt «kungligt envælde».¹⁰ I detta finns också kopplingen till den pågående, dominerande rösträttsfrågan. I det sammanhanget spelade även uppfattningen om en mera utvecklad demokrati i Norge en roll. Branting hänvisade i

sitt tal den 10 juli 1892 till ett fungerande enkammersystem där hälften av ledamöterna är vald på programmet om allmän rösträtt och till ett förtjänstfullt beslut mot det indirekta skattesystemet, till fördel för det stora flertalet.

Skandinavisk folkunion

I diskussionen med ungerska socialdemokrater i samband med förberedelsen av Stockholmskonferensen 1917 hävdade dock Branting att demokratisering allena inte löser de nationella frågorna – så med adress till ungrarna i deras «union» med Österrike – eller skulle ha räddat unionen. Den nationella självständigheten, inte endast mera utvecklad demokrati, möjliggjorde ett närmande mellan Sverige och Norge därefter och underlättade ett gemensamt skandinaviskt agerande.¹¹ En alternativ framtida transnationell enhet pekade Branting på i sitt nämnda tal den 10 juli 1892 och därefter: istället för en odemokratisk «kungsunion» en demokratisk «folkunion». Han nämnde också allmänt den socialistiska visionen om en tid när «folkens indelning i nationer» är överspelad och nationerna «skola sammansmälta» vilket skulle resultera i en period av fred.

I Skandinavien hade en arbetarskandinavism formerat sig några år tidigare. Den nya skandinaviska unionen apostroferade exempelvis A.C. Lindblad, redaktör på Ny Tid i Göteborg, på 17 maj-mötet i Kristiania 1898 – den andre svenska talaren var Hjalmar Branting – med hänvisning till det pågående samarbetet mellan de skandinaviska arbetarorganisationerna.¹² Branting framhöll i unionsdiskussionen några år se-

nare att arbetarna vårdar denna union, «sin union, den broderliga skandinaviska solidaritetens», och inte håller på med att «plåstra med den svensk-norska kungliga unionen».¹³ Arbetarskandinavismens vision formulerade sedan Thorvald Stauning den 23 november 1914 på följande sätt: «Den skandinaviska unionen skall byggas på socialismens grund».¹⁴

Majtal 1895

Unionsstriden tillspetsades 1895 genom att norska Stortinget sade upp det gemensamma konsulatväsendet och drog in en del av diplomatanslagen. Från svenskt konservativt och chauvinistiskt håll krävdes ultimativa åtgärder och militära styrkedemonstrationer mot Norge. Redan i en artikel i Social-Demokraten den 4 mars 1892 hade Branting tagit avstånd från sådant «storsvenskt skräfvel» och den felsyn som betraktade Norge som «en upprorisk provins», inte som en likställd del i unionen. Han varnade dessa «vanvettskretsar» då för att provocera fram «inbördeskriget». Nu brännmärkte han i ett flertal artiklar «det ärkebrottsliga vapenrasslet» mot «bärarna af den nationella självständighetstanken», det vill säga Norge, och mot Norges «goda rätt» samt talade om svensk «skrämselpolitik», «lätt sinnig demonstrationspolitik», «hasardspel», «äfventyrspolitik». Mot «de kriminella dårarna» ställde han det som svenska folket och svensk socialdemokrati önskar och det som tryggar framtiden: «fred och ingenting annat än fred».¹⁵ Denna princip står i centrum, precis som i krisläget 10 år senare igen och socialdemokraterna vote-

rade följdriktigt också mot höjda militärranslag.

Det som har uppmärksamrats och citerats mest i skildringen av unionens krisår 1895 är Brantings majtal.¹⁶ Det har lite överdrivet betecknats som ett av Brantings mest berömda tal och ett tal som i socialdemokratins historia har jämförts med Olof Palmes uttalande om USA:s bombning av Nord-Vietnam juli 1972.¹⁷ Talet var egentligen inte särskilt märkvärdigt, ett normalt förstamajtal med de traditionella kraven på åtta timmars arbetsdag, allmän rösträtt och fred. Det senare hade naturligtvis en konkret koppling till unionsstriden. Det som har lyft detta tal ur mängden är det åtal som följde. Branting åtalades för några meningar i slutet av talet, sin «varnande erinran» – så beteckande han det själv – om möjliga reaktioner och okontrollerbara handlingar ifall det skulle bli krig mot Norge och någon skulle «upphäva sig själf till domare och med en kula utan order söka förebygga att tiotusen kulor på order affyras för att lemlästa och slakta vänner och bröder». Enligt Branting var detta inget annat än en maning till «fred utan förbehåll» och en bekräftelse av «den svenska arbetarklassens absolut fredliga känslor i förhållande till sina norska bröder».

Den juridiska granskningen tolkade uttalandet som en uppmaning till våld, underförstått kungamord, och ledde till en fällande dom. Brantingbiografen Nils-Olof Franzén visar en viss förståelse för denna tolkning eftersom Branting frammanat «våldsanarkismens spöke».¹⁸ Straffet på tre månaders fängelse blev dock till slut mildrat av Högsta domstolen till böter. Bötesbeloppet

samlades in bland svenska arbetare och även i Norge, också Skandinaviska socialistklubben i Boston bidrog med pengar. DNA:s landsmöte i mitten av juni 1895 började sina förhandlingar med att skicka en hälsning och ett tack till Branting. Carl Jeppesen inbjöd Branting i slutet av juni till att komma till Kristiania för att medverka i en politisk folkfest den 14 juli och skrev: «Man brænder her med begjærlighed efterat vise Dig, at Du for øieblikket er den populæreste svenske mand i Norge».¹⁹

Nationellt – internationellt

1895 var stämningen i Norge i unionsfrågan nationalistisk, även de norska socialdemokraterna lät sig gripas av «nasjonalistisk glød» och norska Social-Demokraten var «på det mest krigers-

ske». DNA:s landsmöte i mitten av juni uttalade sig dock utan nationalistiska övertoner. Kontrasten mot den av Branting ledda svenska socialdemokratiska ståndpunkten har diskuterats främst i den norska litteraturen.²⁰ Medan de norska socialdemokraterna anslöt sig till nationalismen, med delvis till och med chauvinistiska inslag, tog de svenska socialdemokraterna ställning mot nationalismen och agerade «unasjonalt». Det fanns olika förutsättningar. I Norge kämpade socialdemokraterna och de demokratiska krafterna för den norska nationens rätt och självbestämmande och mot en främmande överhöghet, kampen var anti-svensk. I Sverige kämpade socialdemokratin både inrikes- och utrikespolitiskt mot den dominerande nationalistiska och chauvinistiska högern och det stöd de fick

Både i Sverige och Norge ökade den militära opprustningen fram mot 1905. Her poserer norske soldater i nye uniformer og med nye geværer.

från kungamakten. Den transnationella orienteringen i unionsfrågan var en naturlig följd. Samma internationella inslag fanns dock hos de norska socialdemokraterna, även de betonade den nödvändiga solidariteten över gränsen.

De skilda förutsättningarna, de olika reaktionerna och aktionsriktningarna är givna men jag vill ändå ifrågasätta beteckningen 'onationellt' för svenskt och Brantings vidkommande. Brantings agerande är 'nationellt' i den bemärkelsen att han i sina ställningstaganden 1892 och senare å ena sidan betonade rätten till självbestämmande också för Sverige, inte bara för Norge. Det innefattade också en annan, alternativ interpretation av det nationella («Sveriges ära och rätt») än från den svenska borgerlighetens sida (de «patenterade patrioterna») och var med en formulering av Christer Strahl uttryck för socialdemokratiens «offensiva nationella argumentering».²¹ Det är enligt Branting «sann patriotism» att ha aktning för «andras rätt» och «värkligt upplyst fosterlandsinne» att inte följa en politik som pro-

vocerar fram ett krig mot norska folket. Det är «äkt patriotism» att avslöja och bekämpa dem som värnar om norska kungadömet och unionens bestånd med allehanda «förevändningar» och det är framför allt en «rent svensk-patriotisk synpunkt» att «slå ned krigspartiet».²²

Å andra sidan framhöll Branting nödvändigheten av att lösa unionskonflikten för att möjliggöra det därigenom blockerade reformarbetet i Sverige socialt och politiskt. «Arbetarna vilja ha fred från storpolitik och plats för sociala reformer», skrev han i Social-Demokraten den 24 januari 1903 i en artikel om konsulatfrågan. Den femte skandinaviska arbetarekongressen 1897 konstaterade i sin resolution om freds- och unionsfrågor att unionsstriden «försvagat intresse för de sociala frågorna» i Sverige och Norge och betecknade den som en «täckmantel [...] mot de bägge folkens demokratiska utveckling».²³ Unionsstriden hindrade den socialdemokratiska makterövringskonception som Branting omfattade: att aktivt kämpa

Deltakerne på den 5. skandinaviske arbeiderkongress i Stockholm i 1897.

om den politiska makten, erövra mer och mer demokratiska rättigheter och sociala förbättringar och dels tvinga «detta samhälles ännu härskande klasser till eftergift på eftergift», dels redan i det nuvarande samhället bygga någonting nytt, «en jämsides växande och i sinom tid överlägsen motvikt».²⁴ Det är det som Jorunn Bjørgum utifrån en genomgång av Brantings tal på 17 maj-festen i Kristiania 1898 betecknar som «det nasjonale og det sosiale som to sider av samme sak».²⁵ «En var i sitt land måste göra det mest möjliga efter *sina* förhållanden», det var för Brantings hela internationella agerande den grundläggande förutsättningen och utgångspunkten.²⁶ Det är inget onationellt i Brantings tänkande och agerande, även om den internationella solidariteten också var ett grundläggande element.

Krisen 1895 löstes genom att norska Stortinget efter de svenska påtryckningarna gick med på förhandlingar om konsulatväsendet. Nya norska framstötter och «halsstarriga» svenska reaktioner, kommittéer och förhandlingar präglade perioden fram till 1905, i drygt 40 artiklar kommenterade av Branting. Han noterade i Social-Demokraten den 15 december 1898 «ovissa framtidsperspektiv», funderade över hur «unionens värdefulla kärna som broderligt, stödjande försvarsförbund» i fredsbevarande syfte skulle kunna räddas²⁷ och formulerade i Social-Demokraten den 19 augusti som riktmärke: «en uppgörelse i vänskap och med bevarad fred». I det sammanhanget uppmanade han också normmännen att agera för en fredlig uppgörelse och hålla sina «krigsdårar» i schack (Social-Demokraten 19 augusti 1898). Han markerade också

den reagerande hållning den svenska socialdemokratin hade intagit i unionsfrågan sedan det första «svaret» på Jepsens vädjan i 1892: det är från norsk håll initiativen måste komma, de svenska socialdemokraternas uppgift kan endast vara att se till att den oundvikliga avvecklingen av unionen med den svenska kungamakten i spetsen sker i betryggande fredliga former och i enlighet med den grundläggande principen om självbestämmande.

Svensk-norska kontakter

Det förekom en hel del planerade kontakter mellan svenska och norska socialdemokrater under unionsstriden även om diskussionen i huvudsak fördes i partipressen, på svensk sida genom Hjalmar Branting vars ställningstaganden ofta återgavs också i norska Social-Demokraten. Inbjudningarna om att delta i möten och hålla föredrag gällde olika ämnen, men det var ofrånkomligt att unionsfrågan kom upp och det var av betydelse att demonstrera svensk-norsk solidaritet, inte minst på de speciella dagarna som 1 maj och 17 maj samt i samband med partikongresser och skandinaviska arbetarekongresser.²⁸ Mest efterfrågad som talare var naturligtvis Hjalmar Branting. Som nämnts talade han i Kristiania i februari 1892 om socialism, men uttalade sig också försiktigt om unionen. Det gjorde han också den 3 februari 1895 i samband med ett tal om demokratin i Skandinavien, han betonade allmänt solidariteten mellan de svenska och norska socialdemokraterna «i kampen för sin rätt».²⁹ I krissituationen 1895 efter Brantings majtal försökte Carl Jeppesen

Hjalmar Branting var ettertraktet taler både i Sverige og Norge. Her er Branting i Sickla Folk-park utenfor Stockholm i 1905.

som omtalat att få honom till Kristiania dock utan att lyckas. Men August Palm höll i november 1895 ett föredrag på ett av DNA arrangerat offentligt möte där han bland annat uttalade sig för en unionsupplösning i motsats till sin tidigare – och senare – uppfattning.³⁰ 1896 och 1897 försökte man från norsk sida få Branting att tala på 17-majmöten, men utan framgång eftersom Branting var engagerad på annat håll. Man framhöll 1896 att det vore «af den største betydning» om en svensk talade om «fred og broderskab netop paa denne dag».³¹ Därremot uppträdde Branting på 17-majfesten 1898. Unionen nämndes inte direkt i hans tal, men påpekandet att mötesdeltagarna lyssnade till en svensk –

«ikke uten sympati»– och hans hänvisning till det internationella elementet i socialismen som betyder gemenskap bortom de nationella gränserna och ovanför de nationella frågorna, refererar tydligt till den aktuella unionsfrågan.

På de skandinaviska arbetarekongresserna berördes unionen två gånger. På kongressen i Malmö i augusti 1892 rörde det sig bara om en kort allmän information. Branting och Ludvig Meyer förmedlade sin syn. Branting underströk bland annat att de svenska socialdemokraterna stod «i full samklang med sina norska bröder». Någon diskussion redovisas inte i protokollet och något beslut fattades inte. På nästa kongress i Stockholm 1897 diskuterades

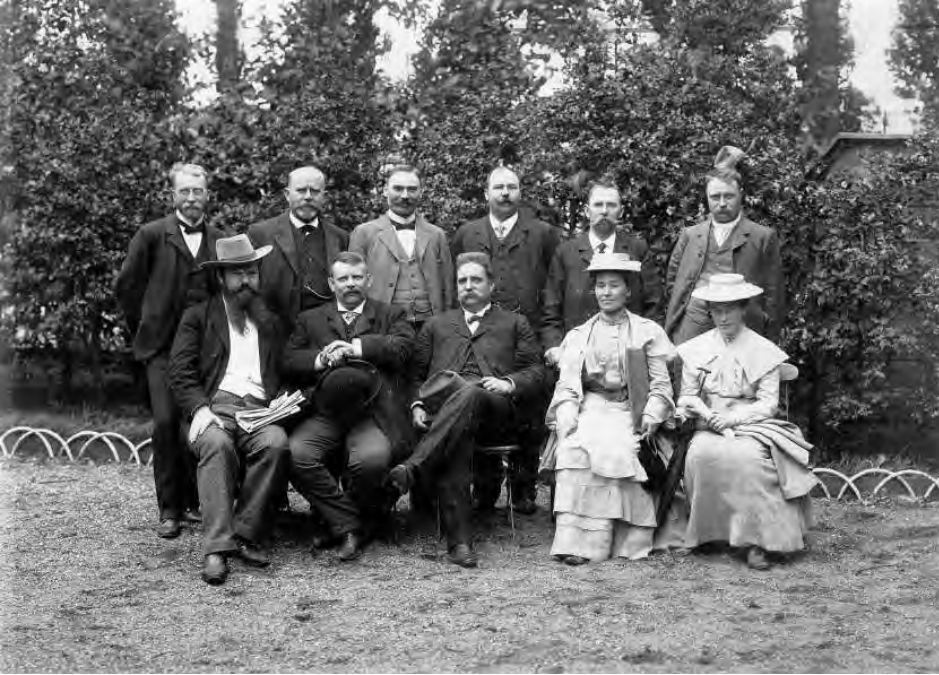
«freds- och unionsfrågor» den 21 juli. I protokollet redovisas endast resolutionen – Branting föredrog redaktionsutskottets förslag – som uppmanade framför allt till agitation mot den tilltagande militarismen i Sverige och Norge som hotar självbestämmanderätten hos båda folken och deras fred och frihet. På SAP:s tredje kongress i mars 1894 var DNA för första gången representerat, genom Carl Jeppesen och Ludvig Meyer. Enligt protokollet kom unionen inte på tal. Jeppesen framhöll i sin hälsning allmänt arbetarrörelsens internationalitet vilket självfallet också hade någon bäring i unionsfrågan.³² Unionsfrågan behandlades först på kongressen 1905 där även fyra norska representanter deltog. Jag återkommer till denna kongress.

Gemensamt program i unionsfrågan

Redan 1896 hade O.G. Gjøsteen på DNA:s landsmöte föreslagit ett mera «planmessig samarbaid» mellan de svenska och norska socialdemokraterna i unionsfrågan, något som dock från norskt håll inte följdes upp. Det kritiska läget hade förändrats och rösträttskampen kom i fokus. Förslaget, att samordna kontakter och åstadkomma ett officiellt gemensamt resultat, återupptogs i augusti/september 1904 av Värner Rydén, redaktör på Arbetet i Malmö, för att ha beredskap inför nästa unionskris om förhandlingarna i konsultfrågan skulle stranda – vilket de också gjorde 1905. SAP skulle inbjuda till en svensk-norsk partikonferens där ett gemensamt program i unionsfrågan skulle utarbetas och sedan föreläggas respektive lands

partikongress. Rydéns förslag diskuterades på SAP:s VU-möte 18 oktober 1904. Branting reagerade negativt men betonade att det gällde tidpunkten och inte idén i sig, «den är ypperlig, när rätta ögonblicket är inne». Man borde dock avvakta de officiella förhandlingarnas resultat. Nu fanns det bara risk för «kannstöporepolitik» och på en konferens nu skulle det blott bli resultatlöst «kallprat».

Enligt Branting fanns det ett behov för ett närmare svenskt-norskt samarbete, och han nämnde i det sammanhanget Andra internationalens beslut i Amsterdam 1904 att konfliktfrågor mellan två grannfolk skulle lösas gemensamt. Han hänvisade till den kommande skandinaviska arbetarekongressen i Kristiania 1906 som «den lämpligaste samlingspunkten». En fördel skulle i så fall också vara att hela frågan behandlas ur ett skandinaviskt perspektiv och «under opartisk medverkan» av danskarna. Han hänvisade vidare till det gemensamma intresset av en lösning som skulle tillgodose «både den nationella självständighetens berättigade kraf och Skandinaviens trygghet genom fredlig sammanhållning». Förhandlingslinjen var viktig för Branting och han polemiserade mot norska Social-Demokraten som hade understött ett ultimativt alternativ: genomförd självständighet senast 1914 eller ut ur unionen. Det var bara Kata Dalström som tyckte att frågan var så viktig att den inte fick uppskjutas. En ledamot hänvisade till den kommande partikongressen. Eftersom man aldrig hade diskuterat unionsfrågan i partiet borde man avvakta kongressens ställningstagande. Uppskov blev VU:s beslut, och det meddelades

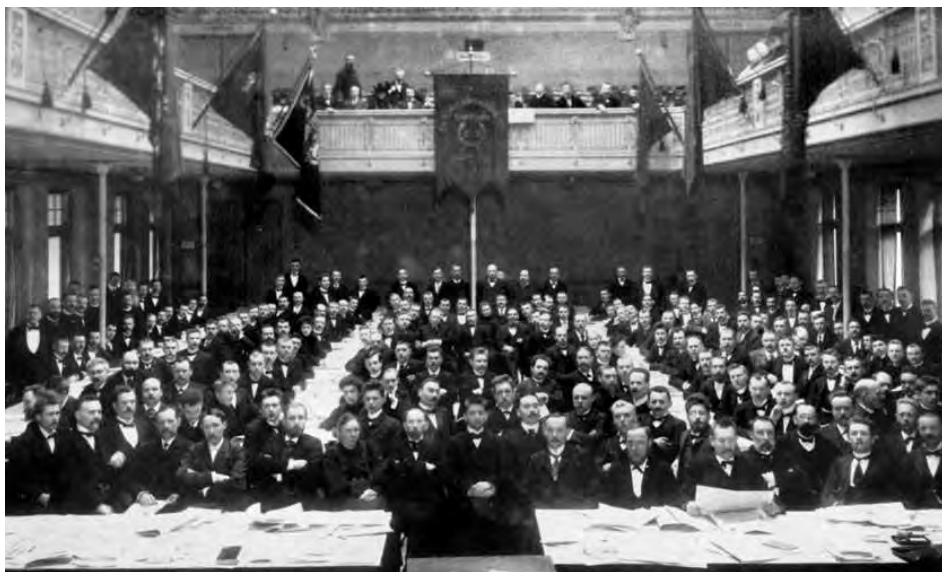
Unionsspørsmålet ble også tatt opp på den Sosialistiske arbeiderinternasjonales kongress i Amsterdam i 1904. På bildet de skandinaviske representantene. Fra Norge møtte Vincent Gaarder (ytterst t.v.) og Olav Kringen (ytterst t.h.). Hjalmar Branting sitter midt i første rekke.

DNA. DNA instämde. Man tyckte också att tidpunkten för ett gemensamt aktionsprogram inte var aktuell ännu.³³

Partikongressen 1905

Förhandlingarna i konsulatfrågan strandade den 7 februari 1905. Tio dagar senare sammanträdde SAP:s partikongress. Den efterlysta diskussionen om unionsfrågan ägde rum den 19, 20 och 25 februari. Efter ett inledande ställningstagande av den norske representanten Alfred Eriksen som utmynnade i uppmaningen till SAP «att visa, att vi socialdemokrater arbeta på nedbrytandet af nationella fördomar och in-skränktheter» och att svenska och nor-

ska socialdemokrater måste «sluta sig närmare till hvarandra än någonsin förut» talade Hjalmar Branting. Han lyfte fram de principer som har styrt hans och den svenska socialdemokratins officiella förhållningssätt i unionsstriden: erkännande av självbestämmanderätten («ett folk har rätt att utveckla sig fritt och självständigt»), internationell solidaritet («att vi gemensamt och i broderlig sämja vilja gå fram») och fredsspekten genom att påtala den «utmanande politik» som Sverige bedriver. Han pekade också på demokratiproblemet: de organiserade svenska arbetarna har fortfarande inte allmän rösträtt och är begränsade i sitt parlamentariska inflytande. Därmed är följaktligen «de de-

Partikongressen 1905 i Sveriges socialdemokratiska arbetareparti ble betegnet som «Den stormiga arbetarkongressen».

mokratiska elementen» utan ansvar för den förda svenska politiken. När det gällde ett konkret ställningstagande från kongressens sida till kravet på en upplösning av unionen efter de avbrutna konsulatförhandlingarna så intog Branting en avvaktande position, oavsett vad hans «hjärta» sade. Det kan finnas andra former för en uppgörelse eller som han senare formulerade det: den resolution som partikongressen tänker lägga fram «bör lämna frågan om unionens upplösning öppen samtidigt som den uttalar Norges fulla rätt att bestämma öfver sina angelägenheter».

Brantings avvaktande ställningstagande förvånar genom sin tydlighet, däremot inte i sak. Hans hållning var från början reagerande vad kravet på upplösningen av unionen beträffar. Det markerade han redan i sina första ställningstaganden 1892. Samtidigt pekade

hans konsekventa hävdande av självbestämmanderätten mot en upplösning men självbestämmanderätten såg han som nämnts inte bara som ett ensidigt norskt krav utan den hade också en svensk dimension som skulle hävdas i förhandlingar. Därför är det enligt min mening inte riktigt att räkna Branting, också med hänvisning till en socialdemokratisk internationalistisk motivering för större enheter, till dem som hade «ljus syn» på unionen.

Flera talare instämde i Brantings ståndpunkt, bland annat Värner Rydén. Men det fanns andra som tyckte att unionen måste brytas och «unionsupplösning är det värdigaste svar som kan givas på oförsyntheterna från Sverige» som Hinke Bergegren, redaktör för Brand, formulerade det. Claes Tholin, partistyrelsens ordförande, påpekade att arbetarnas union skulle stå mycket

starkare om «kungsunionen» upplöstes. Andra talare framhöll nödvändigheten av solidaritet «inom eller utom unionen» (Kata Dalström) och talade mot «våldsmakt» från Sveriges sida (A.J. Christiernson, journalist på Arbetet). Det fanns också en röst för bibehållen union – den är «bra för båda landen» – nämligen August Palm som var tillbaka på samma ståndpunkt som 1892. Visserligen lade Palm till att man borde tänka framåt i större enheter, på «en skandinavisk union, på Europas förenta stater». Ett skandinaviskt «statsförbund efter tyskt eller Förenta Staternas mönster» nämnde också Carl Ludvig Lundberg, ordförande i Svenska gruvarbetareförbundet och medlem i LO:s landssekreteriat, som mål men var för att kongressen uttalade sig för unionsupplösningen. Meningarna var alltså rätt så delade vilket Branting konstaterade när han presenterade och motiverade redaktionsutskottets resolutionsförslag. Trots att det egentligen fanns en majoritet för ett ställningstagande om unionsupplösning – flera tillhörande vänsterflygeln – följde redaktionsutskottets resolutionsförslag Brantings avvaktande hållning. Allmänt och «obetingat» erkändes «det norska folkets rätt att fritt och utan inblandning bestämma öfver sina egna angelägenheter». Unionsstriden måste lösas eftersom den bromsar det nödvändiga sociala reformarbetet. Principerna fred och solidaritet måste vara vägledande. Resolutionen antogs med 148 mot 10 röster. Enligt Brantings tolkning innebar det «enhälligt antaget» och det blev också kongressens mening. DNA:s partisekreterare Magnus Nilssen var enligt protokollet «mycket nöjd med hufvudinnehållet» i

kongressens uttalande och åkte hem i förvissningen om att det inte fanns någon «schism» mellan de svenska och norska socialdemokraterna.³⁴

Unionen upplöst

Den stora och avgörande krisen i unionsfrågan kom en månad senare genom norska Stortingets lag om ett eget norskt konsulativäsen den 15 mars, kungens sanktionsvägran den 27 maj och därefter det norska beslutet den 7 juni om att den konstitutionella kungamakten upphört. Branting konstaterade i Social-Demokraten den 29 maj och 8 juni att «kungsunionen» avlidit «vid 90 1/2 års ålder», efter «90 års storsvenska trakasserier och övergrepp» och de «styrandes systematiska oförståndspolitik gentemot Norge». Det norska folket har tagit sin rätt till självbestämmande i anspråk, skrev Branting, och han polemiserade mot att Sveriges «rätt» skulle vara kränkt. Det gällde nu – så med en nationell argumentering – att den svenska statsmakten erkände detta faktum med «hänsyn till framtiden, till *vår egen nationella framtid*», och det gällde det att «dämpa nationell chauvinism» och att avvärja ett nytt krigshot.³⁵

SAP:s VU inkallade till ett extra möte, formulerade parollen «rättvisa och fred» i ett upprop den 13 juni och uppmanade till fredsmöten i landet med ämnet: «För freden och rätten». Branting talade på ett stort möte i Stockholm den 16 juni inför över 10000 deltagare. Hans budskap var: «Vi vilja freden, men vi bekämpa våldet, som vill förtrampa rätten». Omdömet i svenska Social-Demokraten var att demonstrati-

Social-Demokraten.

Organ för Sveriges socialdemokratiska arbetareparti.

Allm. Tel. 53 73. Exp. 68 68. Rikstel. 90 91.

Registrerad telegramsadress: »Socialen».

Stockholm, fredagen den 16 juni 1905.

Huvudredaktör: Hjalmar Branting.

Fred med Norge

är den lösen, som från alla rättfärande medborgare i detta nu måste uttalas, så att ingen oklar föreställning om den mening som rör sig i folkets djupa led må få utgöra en förevändning för de beslut som ertida riksdagen möjligen kommer att fatta.

I detta syfte inbjudas Stockholms arbetare och öfriga medborgare till möte vid

Lilljans i afton kl. half 7 e. m.

Tal kommer att hållas af riksdagsman herr **Hj. Branting**, hvarefter, så långt tiden det medgifver intresserade få tillfälle att yttra sig.

Kl. 8 e. m. börjar uppställningen å Vallhallavägen till demonstrationståget genom staden och kl. half 9 sker ajuarsch, hvarvid taget passerar följande gator: Engelbrektsgatan, Birgerjarlsgatan, Mästersamuelsgatan, Drottninggatan och Barnhusgatan, hvarefter taget upplöses å Norra Bantorget.

Ordningsmän bära röda rosetter och uppmanas en var att ställa sig deras tillsägelser till efterväntelse.

Medborgare! kommen ihåg att denna demonstration bör få ett lugnt och värdigt uttryck för folkets vilja att i ett kritiskt ögonblick på ett imponerande sätt gifva sin bestämda mening tillkänna. Från öfverklasshäll skall man med glädje mottaga öfscen den minsta lilla förlöpfung för att därmed sprida ett lujets skimmer öfver de medborgare som sätta rätten framför makten.

Låten inga utmaningar slöra Edert lugn!

Deltagen i massa i demonstrationståget och gifven kraft åt dess fordran.

Rättvisa åt Norge!

Fred med Norge!

Kommunstyrelsen.

onen var ett uttryck för «den nya skandinavismen» som växer fram även i dessa kritiska tider.³⁶ Krigshotet dämpades påtagligt och möjligheten till en lösning «i fred och samförstånd» ökade genom kung Oscar II:s trontal och proposition vid urtima riksdagens öppning den 20 juni. Branting som tidigare i Social-Demokraten den 8 juni hade kritiserat kungen för att ha agerat «halsstarrigt mot folkviljan» berömde honom nu i en artikel den 22 juni. I en sammanfattande artikel om unionsstriden i Sozialistische Monatshefte i augusti 1905 gick Branting ett steg längre när han jämställde kungen och arbetarrörelsen – och det trots att den svenska socialdemokratin är republikansk – som båda värnade om freden medan borgerligheten agerade mer eller mindre chauvinistiskt. Det överensstämmer inte, så Branting, med de gamla demokratiska föreställningarna om att det är onda kungar som leder folken i krig. Branting konstaterade att «det levande livet» är «rikare och mera mångsidigt än varje i dogmatism utmynnande teori som vi schematiskt försöker agera efter».³⁷ Det har varit en grundprincip för Brantings politiska agerande överhuvudtaget.

Fredsverket fullbordat

På ett extra VU-möte tillsammans med den socialdemokratiska riksdagsfraktionen i slutet av juli konstaterade Branting att situationen trots var «alltför oklar» för att SAP skulle agera. Han förordade att avvakta «händelsernas vidare utveckling». Det var också de övriga deltagarnas inställning men i diskussionen nämndes ändå värnpliktsvägran och till och med storstrejk ifall förhand-

lingarna om villkoren för unionsupplösningen inte skulle leda till ett fredligt resultat.³⁸ Förhandlingarna avslutades fredligt med undertecknandet av Karlstadskonventionen den 26 september. «Fredsverket fullbordat», skrev Branting, och konstaterade dels att socialdemokraternas huvudsakliga krav, nämligen en fredlig lösning, hade uppnåtts, dels att eftergifter har gjorts från både Norges och Sveriges sida vilket är ett gott omen inför framtiden. Det som han framhöll särskilt var hänvisningen i fördraget att lösa kommande tvister genom «opartisk skiljedom». «För oss har hela tiden skiljedomen stått som det väsentligaste målet».³⁹

Skiljedom var ett viktigt krav för Branting, den korresponderade dels med hans rättsuppfattning, dels med hans makterövringskonception. Det nämndes redan i en av hans första utrikespolitiska artiklar i Tiden 1884, ingick från 1896 i svenska Social-Demokraterns vinjett och upptogs i SAP:s partiprogram 1897. Inom Andra internationalen lyckades Branting på kongressen i Stuttgart 1907 med att få igenom sitt förslag om att uppta skiljedom och avrustning i antikrigsresolutionen. På skandinaviska arbetarekongressen i Kristiania två veckor efter Stuttgart, enligt Branting «en specialtillämpning» av Stuttgartresolutionen, uppmanades den skandinaviska arbetarrörelsen att arbeta för att befästa och utvidga «voldsgiftinstitutionen». Branting argumenterade: genom skiljedom skulle väpnade konflikter kunna förhindras, alltså kunde man dra ner på rustningarna. Mindre rustningar skulle både minska krigsfaran och frigöra medel «för vårt sociala försvarsväsende mot nöden och

eländet», med en formulering från 1912. Skiljedomsstraktater och de sociala förbättringar skulle vara «en eftergift åt den växande demokratin» och ge arbetarrörelsen ett växande och så småningom avgörande inflytande.⁴⁰ Argumentationen känns igen och den hade också bäring i unionsstriden.

Inte handlat som gentlemän

Unionsfrågan var avgjord men det blev en speciell efterdiskussion på ett gemensamt möte med SAP:s VU och LO:s landssekretariat den 19 oktober 1905. Mötet behandlade ett förslag från DNA och norska LO att flytta den för 1906 planerade skandinaviska arbetarekongressen i Kristiania till 1907 för att kunna samordna den med den femte interna-

tionella fackföreningskongressen som skulle avhållas i Kristiania på sensommaren detta år.⁴¹ Det fanns olika uppfattningar om förslaget. Några, bland dem Hjalmar Branting, undrade varför det var så viktigt att avhålla båda kongresserna på samma tidpunkt och höll fast vid 1906, andra talare var för uppskov till 1907 och vissa tyckte att den bästa platsen för fackföreningskongressen eller för båda kongresser egentligen var Stockholm. Det fanns sakliga skäl för ett uppskov: den pågående verkstadskonflikten som skulle kunna dra ut på tiden och den planerade LO-kongressen 1906 som kostar pengar, och skulle man samtidigt begära pengar för Kristiania så skulle det bli reaktioner, menade Johannes Andreasson, ordförande i Svenska skrädderiarbetareför-

Den 7. skandinaviske Arbeiderkongress, den første etter unionsoppløsningen, ble holdt i Kristiania i 1907.

Hjalmar Branting (1860-1925) redaktør i Social-Demokraten fra 1887. Som den første og eneste representant fra det svenske sosialdemokratiet ble han valgt inn i Riksdagen i 1897. Branting fikk i 1921 Nobels fredspris for sin fredsbevarende innsats under unionsstriden.

bundet och medlem i LO:s landssekreteriat, som undrade om en skandinavisk kongress överhuvudtaget var nödvändig. LO:s ordförande Herman Lindqvist tyckte också att de skandinaviska arbetarekongresserna inte vara lika viktiga som förr eftersom det nu fanns parti- och LO-kongresser, «det är sålunda ändast ren Skandinavism som kan sägas hafva något att venta af en sådan kongress».⁴²

Mera intressanta är de andra argumenten. För det ursprungliga datumet 1906 talade enligt Branting att «kongressen skulle få sin stora betydelse nu omedelbart på de strider som varit tillfinnandes under detta år, för att utjemna dessa vore en sådan kongress omedelbart innan några andra grupper kommer före, helt säkert välgörande» och senare sade han en gång till att det borde vara arbetarna «som först samlades och räckte hvarandra handen efter händelserna 1905». C.L. Lundberg var med samma hänvisning till unionsstriden för 1907. Det var «bäst att låta åtskilligt från år 1905 lägga sig, innan vi sådär ofisiet [officiellt] sammanträffar med Nordmännen». «Jag finner dem icke hafva handlat som gentleman, och detta tror jag mig icke så hastigt kunna glömma, utan helt visst komma att säga dem». Det vore «bäst att vi dröjer tills allt detta får lägga sig och sinnena åter blifva normala». Andreasson visade också en viss irritation och menade «då Normännen sjelfva icke vilja hafva oss dit 1906 hvarför skall vi då vara så ifriga, trodde det vara onödigt att öfva Norskkurtis dätta äfven då det gällde broderpartiet». Anders Sjöstedt, ordförande i Svenska bagariarbetareförbundet och medlem i LO:s landssekreteriat,

voterade för Stockholm för «vad tjänar det till att vi resa till Kristiania». Claes Tholin var emot Kristiania «så vidt icke då har Republik.»

Republik

Det senare argumentet återkom i en skrivelse av SAP:s partisekreterare C.G.T. Wickman till DNA:s partistyrelse efter mötet. Där förutses att den norska författningen är «på väg att fastlåsas uti en ny Monarchi (hvarför de icke lika gärna ha den ni hade?)». Stödet för 7-junibeslutet gavs också med «den fasta förhoppningen», skrev han, att «den raserade Norska tronen» skulle besättas av en folkvald «Norska republikens president». Det finns också den kritiska anmärkningen att DNA borde ha agerat mera kraftfullt för republikkravet. Brevet betecknas uttryckligen som privat, den svenska partistyrelsen har inte anledning «att ofisiet [officiellt] tala i frågan för närvarande».⁴³

Också Branting beklagade «kungadömet's seger» som resultat av folkomröstningen i Norge och därmed «det medeltidsmässiga skådespelet» att «en på intet sätt personligen framstående fursteson [...] blir den nationella medelpunkten i det ultra-nationella nya Norge». Men på annat sätt än Wickman berömde han dels DNA och «den gamla vänstern» för sin kamp för republiken, dels tolkade han 7-junibeslutet främst som ett ställningstagande för unionens upplösning «och inte annat och mera». Man kunde ha önskat ett annat resultat, menade han, men det norska folket har sagt sitt. Det blev således inte så som Branting i juli 1892 hade hoppats på: att unionsstriden skulle bli «ihågkommen

som ett viktigt utvecklingskede» på Norges väg till republik. Nu blir enligt Branting «Norges andel» i historien om 1905 års händelser «ringare än hvad den kunnat och bort blifva, om målet satts högre, både nationel[1]t och socialt sporrande till framsteg».⁴⁴

Svensk självövertagelse

Den påtagliga irritation som framkom i denna efterdiskussion och som framför allt fackföreningsrepresentanterna uttryckte är överraskande. Jag har inte någon egentlig förklaring. I sitt nämnda brev skriver C.G.T. Wickman att unionsupplösningen har kostat SAP «en afsevärd del av sjelfövertagelse». Visserligen tillfogar han att det har man offrat «gärna» för resultatets skull. Men det tycks finnas en stänk av kränkt svensk ära, om än på helt annat sätt än den av Branting ständigt kritiserade uppfattningen om kränkt svensk «ära» på konservativt håll. Att 7-juni beslutet skulle uppfattas som en kränkning erkände för övrigt också Olav Kringen men han menade att det var oundvikligt.⁴⁵ Branting tog inte avstånd från dessa kritiska undertoner som inte tyder på fullkomligt samförstånd och den broderliga solidaritet som ständigt åberopats. Också Branting antyder på mötet den 19 oktober att det behövs ett välgörande utjämnande efter unionsstriden. Han ser dock främst framåt. På sitt första besök i Kristiania efter unionsupplösningen i september 1906 där han talade om den svenska rösträttskampen på Studentersamfundet förklarade han: «Det är folkens ära och plikt att fördjupa sitt andliga utbyte med hvarandra». Det fanns visserligen svå-

righeter att förstå varandra men nu är det ett nytt läge och «låt oss därför arbeta för den framtid, som kommer, och slå nya broar och binda nya band mellan brödrarna i Norden». Detta belönades med «stormande bifall».⁴⁶

Historisk insats

I Social-Demokraten den 11 oktober 1905 karakteriserade Hjalmar Branting lösningen av den svåra och långa unionskrisen, särskilt under 1905, som «ett stolt minne» i den svenska och norska arbetarrörelsens historia. De svenska socialdemokraterna berömdes också i internationalens anti-krigsresolution i Stuttgart 1907 för sitt «kraftiga ingripande» mot ett anfallskrig mot Norge. Också Lenin bedömde de svenska arbetarnas «motstånd» som en viktig förutsättning för unionsupplösningen, vid sidan av imperialismens internationella situation, och betecknade överhuvudtaget erkännandet av Norges självbestämmande som «ett sällsynt undantag» av en statsrättslig frågas lösning i den imperialistiska perioden.⁴⁷ Brantings och den svenska arbetarrörelsens insats sammanfattas av Zeth Höglund i hans Branting-biografi på följande sätt: «I spetsen av den svenska arbetarklassen» gjorde Branting «en historisk insats 1905». Han framträdde «som hela den svenska demokratis centralgestalt; hans moraliska mod, hans energi, hans våltalighet växte med uppgiftens storhet». «Mest kunde man tacka den svenska och den norska arbetarklassens fasta, klara hållning under Brantings ledning för den svåra krisens avveckling utan att det kom till ett brödrarigs förskräcklighet och utan att

den söndrade de båda folken från varandra».⁴⁸ Nils-Olof Franzén skriver i sin Branting-biografi 50 år senare: «Branting hade drivit i månader [under 1905 – man skulle kunna räkna in hela unionsstridens period] en av de mest envetna kampanjerna under sin bana. Han hedrade oförbehållsamt Oscar II när denne deklarerade att konflikten måste lösas på fredlig väg. Branting bör själv hedras för att kraftfullt ha spelat en roll som ingen annan politiker hade varit mäktig».⁴⁹ Det är visserligen citat med starka värderingar ur två icke-vetenskapliga arbeten men de träffar ändå kärnpunkten av Brantings i principerna nationellt självbestämmande, fredlig lösning, arbetarrörelsesolidaritet och demokratisk förhandlingsuppställning grundade och rätt så konsekvent följda uppfattning och agerande samt den respekt den förtjänar. Ett av skälen till att Branting 1921 honorerades med Nobels fredspris av den norska nobelkommittén var just hans fredsbevarande insats under unionsstriden.⁵⁰

Noter

- 1 Jeppesens brev 25/2-1892 i Arbetarrörelsens arkiv och bibliotek, Stockholm (ARAB), Hjalmar Brantings arkiv, vol. 3.1:1. Ett kort referat från DNA:s möte den 29/2 i svensk Social-Demokraten 4/3-1892.
- 2 Protokoll öfver förhandlingarna vid 4. Allmänna skand. arbetarekongressen i Malmö den 18, 19 och 20 augusti 1892 (Malmö 1892). S. 26. Om de första reaktionerna se G. Hilding Nordström, Den svensk-norska socialdemokratin och unionsfrågan före 1895. // *Tiden* 1939, s. 11-18 (s. 9-18, 87-99, 335-345 1939).
- 3 Svenska Social-Demokraten 25/2-1892, s. 1. Nordström 1939, s. 90, tillskriver artikeln Branting.
- 4 Nordström 1939, s. 89f; Halvard M. Lange, Arbeiderpartiets historie 1887-1905. // Halvdan Koht (red.), *Det norske Arbeiderpartis historie 1887-1937*. Oslo 1937, s. 137 (s. 75-285); Halvard M. Lange, *Fra sekt till parti : det norske arbeiderpartis organisasjonsmessige og politiske utvikling fra 1881 til 1902*. Oslo 1962, s. 9.
- 5 Kata Dalströms citat i SAP:s VU-protokoll 18/10-1904, ARAB, SAP:s arkiv, A 2 A:003. Denna mening är överstruken i protokollet.
- 6 Se Martin Grass, Hjalmar Branting och Andra internationalens utrikespolitiska program. // Bo Huldt, Klaus Misgeld (red.), *Socialdemokratin och den svenska utrikespolitiken*. Stockholm 1990, s. 11f. (s. 5-20); Nils-Olof Franzén, *Hjalmar Branting och hans tid : en biografi*. Stockholm 1985, s. 153-156, 211-213; Zeth Höglund, *Hjalmar Branting och hans livsgärning*. Band 1. Stockholm 1928, s. 139-142, 285-291, 365-371; Nordström 1939 – citatet s. 90.
- 7 Nordström 1939, s. 93, 96, 336f.
- 8 Mötet och Brantings tal den 10/7 i svenska Social-Demokraten 12/7-1892; talet avtryckt i Zeth Höglund (utg.), *Hjalmar Branting : tal och skrifter, band 5*. Stockholm 1927, s. 39-43. Se också Nordström 1939, s. 90 och 96. – Svenska Social-Demokraten 29/7-1892.
- 9 Se Grass 1990.
- 10 Svenska Social-Demokraten 2/2-1893. I artikeln i *Sozialistische Monatshefte* 1905:8, «Die nationale Krise in Skandinavien», s. 657, talade Branting om ett absolutistiskt regimente («einen Versuch, absolutistisch zu regieren»).
- 11 Enligt protokollet av Holländsk-skandinaviska kommitténs separatkonferens den 30/5 1917 med den ungerska delegationen. En av mig bearbetad edition av Stockholmskonferensens protokoll kommer att publiceras inom kort på internet.
- 12 Norska Social-Demokraten 21/5-1898; Jorunn Bjørgum, Det nasjonale spørsmål i norsk arbeiderbevegelse. // *Tidsskrift for arbeiderbevegelsens historie* 1985:1, s. 109 (s. 99-130).
- 13 Svenska Social-Demokraten 3/9-1904

- 14 Hälsningstal på Sveriges socialdemokratiska arbetarepartis (ajournerade och fortsatta) 9:e kongress 3-4 aug. samt 23 nov.-1 dec. 1914. Stockholm 1925. S. 25.
- 15 Svenska Social-Demokraten 13/2, 13/4-1895 med rubriken «Fred»; se också 10/4, 17/4 – där beteckningen «de kriminella dårarna», 3/5, 6/5, 4/9-1895.
- 16 Martin Grass, För 100 år sedan: första maj : Hjalmar Brantings majtal 1895. // *Arbetarhistoria* nr. 75-76, 1995, s. 2-6, där majtalet är återgivet och kommenterat.
- 17 Hans Haste, *Det första seklet : människor, händelser och idéer i svensk socialdemokrati*. I. Stockholm 1988, s. 126.
- 18 Franzén 1985, s. 156.
- 19 Jeppesen till Branting 30/6-1895, ARAB, Hjalmar Brantings arkiv, vol. 3.1:2. – Om bidraget från Boston se svenska Social-Demokraten 22/7-1895
- 20 Edvard Bull, *Arbeiderbevegelsens historie i Norge. 1. Arbeiderklassen blir til (1850-1900)*. Oslo 1985, s. 485, 487 – där citaten; Bjørgum 1985, s. 106f.; Edvard Bull, *Arbeiderklassen i norsk historie*. Oslo 1947, s. 193; Lange 1937, s. 170-173; Lange 1962, s. 60f., 63.
- 21 Svenska Social-Demokraten 2/3-1905.
- 22 Tiden 29/5-1892, se ovan not 3, och svenska Social-Demokraten 12/4-1893 och 3/11-1897.
- 23 Redogörelse för Femte Allmänna Skandinaviska Arbetarekongressen i Stockholm den 19, 20 och 21 juli 1897. Stockholm 1897. S. 17f. Svenska Social-Demokraten 22/7-1897.
- 24 Svenska Social-Demokraten 4/9-1891 och 31/8-1907.
- 25 Brantings tal i norska Social-Demokraten 18/5 -1898 och i svenska Social-Demokraten 23/5 1898; Bjørgum 1985, s. 108f.
- 26 Se Grass 1990; citatet ur svenska Social-Demokraten 2/5-1912.
- 27 Svenska Social-Demokraten 1/11-1898
- 28 Se utöver de i texten redovisade kontakterna Lange 1937, s. 173ff.
- 29 För 1892 se belägg ovan not 4. För 1895 se Lange 1962, s. 60. Franzén 1985, s. 154f., som anmärker att Branting uttryckte sig «försiktigt» i Kristiania men tog till «storslaggan» i sina artiklar hemma.
- 30 Om Palms besök se hans artikel «En tur till Norge. Resebref» i Folkbladet 30/11-1895; Yngve Palmgren, *Född till agitator : en studie i August Palms politiska utveckling och verksamhet*. Stockholm 1971, s. 274; Lange 1962, s. 77, 78. Jfr. Palm på SAP:s kongress 1905 nedan.
- 31 Oscar Nissen till Branting, 9/5-1896 – citatet därifrån; Carl Jeppesen till Branting 15/4-1897, ARAB, Hjalmar Branting, vol. 3.1:2
- 32 Protokoll öfver förhandlingarne vid Svenska socialdemokratiens tredje partikongress i Göteborg den 23, 24, 25, 26 mars 1894. Malmö 1895. S. 7f. Se Nordström 1939, s. 342; Lange 1937, s. 162f.; Lange 1962, s. 51.
- 33 Brantings artikel i svenska Social-Demokraten 3/9-1904; SAP:s VU-protokoll 18/10 och 6/12-1904, ARAB, SAP, vol. A 2 A:003; Magnus Nilssen till Branting 29/11-1904, ARAB, SAP, vol. E 1:002.
- 34 Förhandlingarna vid Sveriges socialdemokratiska arbetarepartis sjätte kongress i Stockholm 17-15 februari 1905. Stockholm 1905. S. 50-54, 57-63, 167-170.
- 35 Svenska Social-Demokraten 8/6 13/6, 16/6, 17/6-1905, också avtryckta i Branting tal och skrifter 5, s. 144-166; Lange 1937, s. 274.
- 36 Uppropet den 13/6-1905 i SAP:s VU-protokoll 13/6, ARAB, SAP, vol. A 2 A: 004, svenska Social-Demokraten 14/6-1905 och avtryckt i Styrelsens för Sveriges socialdemokratiska arbetareparti berättelse år 1905, s. 2f. DNA informerades om resolutionen och tackade omedelbart; telegrammens text i VU-protokollet och i Social-Demokraten 15/6.
- 37 *Sozialistische Monatshefte* 1905:8, s. 661f.
- 38 SAP:s VU-protokoll 28/7-1905, ARAB, SAP, vol. A 2 A:004.
- 39 Svenska Social-Demokraten 25 och 26/9-1905, också avtryckta i Branting tal och skrifter 5, s. 179-184; se också 12/9, 13/9 och 9/10.
- 40 Grass 1990, s. 8f., med beläggen för citaten.
- 41 ARAB, SAP, A 2 A:004. Där också skrivelsen från DNA/norska LO till svenska LO/Herman Lindqvist 11/10-1905.

- 42 Om förändringen av arbetarskandinavismen se Bernt Schiller, Den skandinaviska arbetarrörelsens internationalism 1870-1914. // *Arbetarhistoria* nr. 42, 1987, s. 3-4, och Martin Grass, Från arbetarkongress till samarbetskommitté : om Skandinaviska samarbetskommitténs bildande. // *Arbetarhistoria* nr. 42, 1987, s. 5-11.
- 43 Skrivelse av C.G.T. Wickman, 31/10-1905, ARAB, SAP, vol. B 03 A:04.
- 44 Svenska Social-Demokraten 15/11-1905, «Kungadörets seger i Norge»; Social-Demokraten 29/7-1892, «En kungamakt på halft års frist». – Kravet på republik hade Carl Jeppesen framfört på mötet 29/2-1892, se belägg ovan not 1. Magnus Nilssen uttryckte i ett brev till C.G.T. Wickman 21/6-1905 sina farhågor att Norge får en ny kung och tillägger: «måtte det ogsaa lykkes at afværge dette», ARAB, SAP, vol. E 1:002.
- 45 Svenska Social-Demokraten 27/2-1906, «Hur skola vi mötas?». Manuskriptet översändes av Olav Kringen den 14/2-1906, ARAB, Hjalmar Branting, vol. 3.1:04.
- 46 Svenska Social-Demokraten 24/9-1906
- 47 Lenin, «Die sozialistische Revolution und das Selbstbestimmungsrecht der Nationen», publicerat i april 1916, *W. I. Lenin, Werke*, Bd. 22. Berlin 1960, s. 146 (s. 144-159); se också «Die Ergebnisse der Diskussion über die Selbstbestimmung», publicerat i oktober 1916, s. 340 (326-368).
- 48 Höglund 1928, s. 366, 369, 371.
- 49 Franzén 1985, s. 213.
- 50 Se Zeth Höglund, *Hjalmar Branting och hans livsgärning*. Band 2. Stockholm 1929, s. 371-375.